

Lapsitodistajien kertomukset Ruotsin noitatapauksissa 1668–1676^[1]

Jari Eilola

Lapsitodistajat olivat keskeisessä asemassa 1660- ja 1670-luvun ruotsalaisissa noituustapauksissa. Tutkin tässä artikkelissa sitä, miten lasten todistukset rakentuivat. Käsittelem aluksi tuomiokirja-aineiston käyttöön liittyviä mahdollisuuksia ja ongelmia. Olennaista on, että oikeuden toiminta ei perustunut kirjalliseen käsittelyyn, vaan suullisiin puheenvuoroihin. Tältä pohjalta on mielekästä tarkastella lasten esittämiä todistuksia kertomuksina, jotka muotoutuivat vuorovaikutuksessa aikuisien ja omien ikätoverien kanssa. Sovellan työssäni lasten kerrontaa koskevan psykologisen tutkimuksen ja varhaismoderniin aikaan keskittyneen historiantutkimuksen piirissä kehitettyjä näkökulmia kertomuksiin ja kerronnallisuuteen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Artikkelissa analysoidaan, kuinka ruotsalaisissa noituustapauksissa kuultujen lapsitodistajien kertomukset muodostuivat vuorovaikutuksessa toisten lasten ja tapauksiin osallistuneiden aikuisten välillä. Vaikka oikeusprosessi, kuulustelutilanne ja aikuisten käsitykset asettivat rajoja sille, mitä ja miten lapset saattoivat kertoa, ne eivät riittäneet poistamaan lasten omia, kulttuurisen kuvaston eri aineksia joustavasti ja vapaasti yhdisteleviä tulkintoja. Käytän lasten kertomasta nimitystä 'kertomus' kahdesta syystä. Ensinnäkin se korostaa lasten luovaa panosta, kerrotun muuntuvaisuutta kerrontatilanteessa sekä toden ja kuvitellun sekoittumista lasten puheessa. Nämä seikat eivät välttämättä ole päällimmäisinä silloin, kun kerrottua käsitellään todistajan lausuntoina (mitä ne oikeushistoriallisesti ovat). Lisäksi kertomus ja kertominen viittaavat ihmisten aktiiviseen pyrkimykseen hallita ja järjestää todellisuutta eikä pelkästään sepittää tarinoita tai satuja.

Noitus ja sen vastaparina käytetty taikuus ovat ongelmallisia ja epäselviä käsitteitä. Yleensä noituudella tarkoitetaan maagisin keinoin tapahtuvaa vahingontekoa ja taikuudella viitataan taas noituudelta suojaavaan ja parantavaan magiaan. Niiden välinen raja on kuitenkin aina ollut liukuva ja tulkinnanvarainen. Noituutta ja taikuutta on kuitenkin harjoitettu aina ja lähes kaikissa kulttuureissa. Nimitystä noitavaino onkin kritisoitu, koska se antaa ymmärtää, että uuden ajan alun eurooppalaiset vainot olisivat olleet maantieteellisesti laaja ja pitkäaikainen yhtenäinen ilmiö. Näin ei kuitenkaan ole, vaan alueelliset erot olivat suuria ja ajallisestikin suuret noitaprosessit keskittyivät vain muutamalle, suhteellisen lyhyelle jaksolle 1500- ja 1600-luvulla.

Ruotsin ns. suurissa noitavainoissa (1668–1676) erottui poikkeuksellinen todistajaryhmä. Se koostui pääasiassa 5–15-vuotiaista tytöistä ja pojista. Lapset kertoivat, kuinka noidat tulivat öisin hakemaan heitä Blåkullaan. Tuossa paikassa, joka usein kuvattiin meren takana sijaitseväksi suureksi rakennukseksi, oli runsaasti toisia noitaita ja lapsia. Blåkullassa laitettiin ruokaa, ja noidat juhlivat ja tanssivat keskenään. Mukana tuodut lapset taas saivat uuden nimen, joka merkittiin lasten omalla verellä suureen mustaan kirjaan. Lapsia vihittiin toisilleen ja Blåkullan väelle. Osa tytöistä kertoi synnyttäneensä Blåkullassa lapsen, joka oli puoliksi eläin ja puoliksi ihminen. Noidat myös uhkasivat kostaa niille lapsille, jotka

kertoisivat retkistään vanhemmilleen, papeille tai viranomaisille. (Sörlin 1997, 132–137; Östling 2002, 120–124, 150–200; Eilola 2003b, 124–126, 132–139.)

Noituus perustui suuremman määrän kertomusten tuottamiseen kuin mikään muu rikos. Oikeudessa annettuja todistuksia ja kuultuja tunnustuksia hallitsi fantasia, joka puolestaan sai voimansa suhteesta ihmisten kokemuksiin ja ainakin osittain alitajuisiin pelkoihin, tuntemuksiin ja epävarmuuksiin. Fantasia antoi hahmon sanattomalle pelolle ja ahdistukselle ja muutti ne tunnistettavaksi kertomukseksi, jonka avulla asioita voitiin käsitellä. (Sörlin 1997, 138–139; Clark 2001, 11–12; Purkiss 2001, 81–82; Roper 2006, 8–10, 69.) Fantasioissa hyödynnettiin vallitsevan kulttuurin tarjoamaa kuvastoa ja myyttisiä aineksia. Se oli mahdollista, koska traditionaaleissa kulttuureissa myytit ja todellisuus eivät olleet samalla tavoin toisistaan eroavia tietoisuuden lohkoja kuin nykyään vallitsevassa länsimaisessa ajattelussa, jossa myyttien käsittäminen kuvitelmaksi, valheeksi tai pelkästään uskonnon piiriin kuuluvaksi juontuu antiikin filosofiasta. (Siikala 1994 [1992], 278.)

Uuden ajan alun Euroopassa, missä kadot, sodat ja epidemiat kylvivät kuolemaa ja epävarmuutta, jatkuvuuden ja hedelmällisyyden merkitys korostui. Sen seurauksena huomio kohdistui erityisesti hedelmällisessä iässä oleviin naisiin – jotka synnyttivät seuraavan sukupolven – ja lapsiin. Ankarissa olosuhteissa naisiin, lapsiin ja hedelmällisyyteen kohdistuvia uhkia saatettiin nähdä kaikkialla. Noituus oli eräs näistä uhista, mutta samalla se oli myös selitys noituudesta syyttävien omille vastoinkäymisille ja epäonnistumisille. (Eilola 2003b, 17–19, 195–198, 217–233; Roper 2006, 7–9.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että noitua ja noituutta olisi kuvattu ja käsitelty kaikkialla samalla tavalla. Vaikka yhteisiä elementtejä löytyi, jokainen tapaus oli ainutlaatuinen ja kuljetti mukanaan osapuolten ominaisuuksista ja paikallisista oloista johtuvia erityispiirteitä.

Naiset ja lapset sekä heidän tuottamansa noituutta koskevat todistukset ja tunnustukset muodostavat keskeisen osan historian tutkijan käytettävissä olevasta lähdeaineistosta. Naisten kertomuksia on niinkin tutkittu (ks. esim. Willis 1995; Purkiss 1996 & 2001), mutta lasten ääni ja kertomukset ovat jääneet yllättävän vähälle huomiolle. Ruotsissa ainoastaan Per Sörlin (1997) on tutkinut aihetta nimenomaan lasten kertomuksina.

Lasten todistukset sisältävä pöytäkirja-aineisto on arvokasta ja kiinnostavaa, koska se tuo 1600-luvun lähteissä usein näkymättömiin jääneet lapset huomion polttopisteen. Tutkin tässä artikkelissa sitä, miten lapset muodostivat kertomuksensa. Tahdon tuoda esiin lasten aktiivisen roolin kertomusten kehittäjinä ja muokkaajina. Tämä tarkoittaa sitä, että Blåkulla-kertomukset muodostuivat ja muokkaantuivat, paitsi lasten omissa vertaisryhmissä, myös vanhempien ja komissioiden tai oikeuksien jäsenten kanssa käydyissä keskusteluissa. (Roper 2006, 210) Lasten esittämät käsitykset eivät siis olleet suoraa aikuisilta kuullun toistoa. Näkökulma edellyttää aineiston lähestymistä kahdesta eri näkökulmasta. Ensin on selvitettävä se, miten oikeusprosessi ja kerrontatilanne vaikutti tuomiokirjaan kirjattuihin tapahtumiin. Sen jälkeen on eriteltävä niitä kerronnan tapoja, joita lapset käyttivät, ja etsittävä kertomuksissa olevia henkilökohtaisia aineksia. Tässä vahvasti tulkinnallisessa osiossa ovat apuna lasten kerrontaa ja sadutusta, mutta yleisemminkin kertomuksellisuutta käsittelevät tutkimukset.

Lapsitodistajat ja noituutta tutkivat komissiot

Noituussyytösten vieminen oikeuteen vaati aina yhteisesti jaetun vakaumuksen siitä, että tietty henkilö oli noita. (Rushton 2001, 26–27; Eilola 2003b, 263–270, 291–300) Blåkullamatkoja koskien tuo vakaumus saavutettiin Älvdalenissa, Taalainmaalla, vuonna 1668. Ensivaiheessa syytöksiä käsiteltiin kihlakunnankäräjillä. Paikalliset suhtautuivat noidiksi

syytettyihin alusta alkaen vihamielisesti, ja ajan kuluessa jännitteet kasvoivat entisestään. Kun kruunu joitakin vuosia myöhemmin viivytteli uuden komission asettamisessa, paikalliset hyökkäilivät epäiltyjen kimppuun. Ilmapiiri selittänee, miksi kihlakunnanoikeuksien käsittelyyn liittyi alusta alkaen normaaleista oikeuskäytännöistä poikkeavia toimintatapoja. Näyttää siltä kuin oikeus olisi monien vastaajien kohdalla etukäteen päättänyt heidän syyllisyydestään ja hakenut vain lain edellyttämää syytetyn omaa tunnustusta. Niinpä syytetyt saivat vastata vain pitkiin ja yksityiskohtaisiin kysymyssarjoihin. Myös kidutusta käytettiin poikkeuksellisen runsaasti. Bengt Ankarloon mukaan Svean hovioikeudella ei ollut kokemusta eikä valmiuksia käsitellä noituustapauksia – ei etenkin tässä mittakaavassa – joten se hyväksyi alioikeuksissa muotoutuneet käytännöt lähes sellaisenaan. (Ankarloo 1984, 113–115, 119–122.)

Kihlakunnan- ja raastuvanoikeuksien lisäksi lasten todistuksia löytyy runsaasti asiaa tutkimaan asetettujen komissioiden pöytäkirjoista. Komissiot olivat kruunun – siis kuninkaan, valtaneuvoston tai hovioikeuden – asettamia erikoistuomioistuimia, joita lähetettiin tarpeen tullen maakuntiin tutkimaan kansalta tulleiden, vakavia epäkohtia koskevien valitusten paikkansapitävyyttä. (Nilsson 1990, 81–82, 98–101; Lennersand 1999, 33–38, 307–309.) Noituutta tutkivien komissioidenkin perustaminen oli reaktio paikallistason vaatimuksiin, jotka kiteytettiin eräässä talonpoikien Taalainmaan maaherra Gustaf Duwallille jättämässä vetoimuksessa: ”Jos vanhoja ei asianmukaisesti juurita pois, on olemassa vaara, että tämä kaikki menee pidemmälle kuin kukaan osaa uskoakaan.” (Ankarloo 1984, 121.) Noituutta tutkivia komissioita perustettiin kaikkiaan viisi.

Keskityn tässä artikkelissa erityisesti suuren Norrlannin komission kuukauden mittaiseen työrupeamaan Gävlessä kevättalvella 1675. Näin lähdeaineisto pysyy riittävän suppeana laadullista analyysia varten, mutta tarjoaa kuitenkin riittävästi aineksia vertailun ja yleistysten tekemiseen. Kuten Carlo Ginzburgin tutkimukset ovat osoittaneet, mikrohistoriallinen näkökulma tekee mahdolliseksi puuttua myös mentaliteettien tutkimukseen. Itse asiassa yhteisöön keskittyvä tutkimus tekee mentaliteetit eläviksi näyttämällä millä tavalla erilaiset yhteisesti jaetut käsitykset ja uskomukset ilmenivät ja ohjasivat ihmisten jokapäiväistä elämää.

Päätös Norrlannin komission perustamisesta tehtiin vuoden 1673 lopulla, kun kävi ilmeiseksi, että noitavainot leviävät Taalainmaan ja Hälsinglandin ulkopuolelle. Komissio määrättiin Norrlannin maaherra Carl Sparren alaisuuteen. Sen tulikokeeksi muodostui Härnosandin ja Säbrån läpikäyminen. Kymmenen viikon aikana komissio kuulusteli sataa noidaksi syytettyä ja kirjasi lähes 400 todistajanlausuntoa 175 lapselta. Se kuuli myös pappeja, lautamiehiä ja kärjärahvasta. Työpaineiden vuoksi komissio jaettiin seuraavan vuoden alussa kahtia. (Ankarloo 1984, 153–165, 175–178.) Antikviteettikollegion[2] asessori Johan Axehjelmin johdolla toiminut puolisko tuli Gävleen helmikuun alussa, missä se kuuli vähintään kerran 53 lapsen esittämät syytökset ja todistukset. Lisäksi se käsitteli lasten vanhempien ja muiden aikuisten näkemyksiä sekä kuulusteli syytettyjä. Komissioon kuului Axehjelmin lisäksi alilaamannit Erik Nerbelius ja Lars Hansson, pastorit Erik Tylelius ja Joen Corbelius, Gävlen pormestari Daniel Christiernin sekä talonpojat Olof Persson, Olof Kristofersson ja Mickel Olofsson. (RA: KNC 6.2.1675.)

Kertomukset tuomiokirjoissa

Tuomiokirjat voidaan nähdä monessa mielessä kertomuksina. Esimerkiksi tapaus itsessään, sen oikeudellinen käsitteleminen ja siitä langettu tuomio, muodostavat oman kertomuksensa, joka kertoo oikeuden toiminnasta, merkityksestä ja arvovallasta. Näkökulma laajen-

tuu huomattavasti, kun otetaan huomioon myös se, mitä asianomaiset ja todistajat kertoivat. Se avaa näkökulmia käsiteltävän teon taustoihin, mutta vielä laajemmin myös ihmisten arkeen. (Esimerkiksi Portelli 1992, 51.) Tästä näkökulmasta katsottuna oikeuskäsittely voidaan nähdä diskurssina, johon osallistuu joukko erilaisia toimijoita. Edellä mainittujen osapuolten ja todistajien lisäksi oman osansa antoivat oikeusistuimen jäsenet sekä tarpeen tullen esimerkiksi papiston edustajat tai erilaiset virkamiehet.

Viime vuosikymmeninä historiantutkimuksen piirissä on kiinnitetty huomiota aikalaisen tekemiin tulkintoihin ja merkityksenantoihin. Ihmiset jakavat subjektiiviset kokemuksensa toisten ihmisten kanssa kielen välityksellä. Kielellinen ilmaus puolestaan rakentuu yleensä kertomukseksi, mikä on ihmiselle jo varhaisesta iästä lähtien tyypillinen tapa jäsentää ja järjestää ympäröivää todellisuutta. Kertomuksen laatiminen merkitsee jo itsessään valintoja ja tulkintoja. Tästä kaikesta seuraa se, että useita erilaisia todellisuuksia saattaa olla olemassa yhtä aikaa. Kulttuuri kuitenkin asettaa mahdollisille todellisuuksille rajansa. (Berger & Luckmann 1995 [1966], 11–13, 29–39, 45–57; Ochs & Capps 1996, 19–21, 23–27; Lipponen 1999, 50–58.) Jos yksittäisen ihmisen todellisuuskuva poikkeaa merkittävästi yhteisesti jaetuista käsityksistä, ollaan pyrkimässä normaalin ja epänormaalin, terveyden ja hulluuden välistä rajaa.

Historiantutkimuksessa vieraat kulttuurit sijaitsevat menneisyydessä, mikä tarkoittaa sitä, että käsitykset tiedosta ja todellisuudesta muuttuvat myös ajassa. Kuitenkaan tuo menneisyys ei ole nykyisestä irrallinen kokonaisuus, vaan sillä on ajallisen jatkumon kautta yhteys nykyaikaan. Tämä tarkoittaa sitä, ettei edes kaukaisemmassa menneisyydessä olevaa ihmistä voi pitää täysin toisena, täysin erilaisena. Mutta sen arvioiminen, mikä on samaa, mikä erilaista, edellyttää tutkittavien ihmisten ajattelun, toiminnan ja heidän ratkaisujensa arvioimista siinä kulttuurisessa kehityksessä, jossa he toimivat, sen mukaan, mitä he pitivät todellisuutena tai mahdollisena.

Niinpä tutkijan ei tarvitse selvittää, olivatko tutkittavien käsitykset todellisuudesta todenmukaisia, vaan hänen tehtävänsä on ymmärtää, millaisia nuo käsitykset olivat ja mikä oli niiden logiikka. (Roper 1997, 126–128; Rushton 2001, 23–24.) Kun tuomiokirjoja tarkastellaan tästä näkökulmasta, niiden sisältämä tieto joutuu uudenlaiseen valoon. Pöytäkirjaan kirjattu kertomus koostuu yleisesti jaetuista käsityksistä ja kertoo siitä, mikä aikalaisen mielestä oli ainakin mahdollista. Tässä mielessä tuomiokirjoja voidaan pitää ”kahteen kertaan tarkastettuina”. Yhtäältä kärjäärähdys antoi kerrotulle hyväksyntänsä, jos sen joukosta ei noussut eriäviä mielipiteitä tai jos myötävalalle määrätty henkilö sai riittävästi valanvahvistajia. Itse asiassa voidaan jopa sanoa, että noituussyytteiden virallinen esittäminen oikeuden edessä ei ollut menestyksekkästä, ellei yhteisössä ollut laajalle levinnyttä käsitystä syytetyn syyllisyydestä. (Rushton 2001, 26–27)

Toinen ”tarkastus” johtui siitä, että oikeus tai komissio hyväksyi esitetyt näkökulmat. Ensisijassa se tarkoitti asioiden olevan juridisesti hyväksyttävissä. Mutta myönteinen päätös merkitsi myös sitä, että esitetyt käsitykset kävivät yksiin asian käsittelyyn osallistuneen oppineen eliitin edustajien käsitysten kanssa. (Roper 1997, 126–128; Rushton 2001, 26–27) Sanottu pätee erityisesti komissioihin, jotka koostuivat raati- ja lautamiesten lisäksi lainoppineista, papiston edustajista sekä ylemmän tason virkamiehistä. Tätä ei kuitenkaan pidä ottaa aivan kirjaimellisesti, sillä komissioiden jäsenet eivät olleet täysin yksimielisiä lasten kertoman luotettavuudesta tai edes sen todenmukaisuudesta.

Kenen ääni tuomiokirjoissa kuuluu?

Tuomiokirjoja voidaan siis pitää pakollisen tekstualisaation tuotoksina. Aineistoa käyttävät tutkijat ovat kuitenkin pitkään olleet tietoisia tekstualisoimiseen liittyvistä ongelmista, jotka liittyvät pääasiassa puhutun sanan ja kirjoitetun tekstin välisiin yhteyksiin. (Rushton 2001, 23–24.) Esimerkiksi Peter Burke on esittänyt omissa tutkimuksissaan, että vielä renessanssin aikana kirjallisuudessa suosittu dialogimuoto heijastelee kirjoitetun kielen läheistä yhteyttä puhuttuun. (Burke 1989, 1–3, 7–9, Burke 1995, 95 ja edelleen) Barbara Kryk-Kastovsky toteaa sellaisten kirjoitettujen tekstilajien, joiden oraalisuusaste on korkea, olevan lähimpänä puhuttua kieltä – toisin sanoen sitä, mitä ihmiset sanoivat. Viimeaikaiset kielen-tutkimukset, joissa on jäljitetty pragmaattisia erikoispiirteitä vanhoista tekstikorpuksista, ovat viitanneet siihen, että tuomiokirjojen kieli on spontaanien saarnojen kielen ohella lähimpänä puhuttua. Tässä suhteessa kansanomaisten ja jopa ihmisten henkilökohtaisten käsitysten lukeminen tuomiokirja-aineistossa esitetystä kertomuksista pitäisi olla mahdollista. (Kryk-Kastovsky 2006, 167–168.)

Ruotsalaisissa alioikeuksissa kirjallinen käsittely yleistyi myöhään esimerkiksi Britan- niaan verrattuna. Niinpä tuomiokirjaan kirjattu ei perustunut oikeudelle jätettyihin kirjalli- siin selostuksiin ja kirjelmiin, jotka laadittiin vakiintuneen kaavan mukaan ja lakitermistöä käyttäen. Ruotsissa kirjuri kirjasi osapuolten ja todistajien suulliset lausunnot tuomiokir- jaan, joten puhutun ja kirjoitetun kielen voi olettaa olleen lähellä toisiaan. Samankaltaisuus ei kuitenkaan tee tyhjäksi kirjurin toimintaa ja vaikutusta koskevaa problematiikkaa. Kirju- ri saattoi kirjoittaa ilmiöistä omasta, puhuneen ymmärryksestä poikkeavasta oppineen hen- kilön maailmankuvasta käsin. Tämä maailmankuva taas perustui, paitsi maallikkoa suu- rempaan lainopilliseen asiantuntemukseen, myös kristillis-klassistiseen koulutukseen. Ruotsissa tuomiokirjaa pitäneet kirjurit eivät myöskään kirjanneet lausuntoja sanatarkasti, vaan muokkasivat tekstiä. Lisäksi oikeusistunnoissa kirjoitettuja alkuperäisiä tuomiokirjoja on säilynyt 1600-luvulta hyvin niukasti. Tutkimuksen käyttämät tuomiokirjat ovat nimittäin renovoituja eli hovioikeudelle lähetettäviä puhtaaksikirjoitettuja pöytäkirjoja. Niinpä kirjat- tujen tapausten kulku on niissä selkeämpi ja johdonmukaisempi kuin oikeudessa kiireellä kirjoitetuissa tuomiokirjoissa.

Kirjurin vaikutuksen minimoimiseksi kirjaamisesta on tehty nykyään paljon kurinalai- sempaa kuin ennen. Tästä huolimatta kirjureiden muutokset eivät rajoitu yksinomaan kieli- opin korjaamiseen, vaan he muun muassa karsivat mielestään tarpeetonta liikasanaisuutta ja jäsentävät tekstiä uudelleen. (Kryk-Kastovsky 2006, 168) Tässä suhteessa etenkin 1600- luvun tuomiokirjatekstit, joiden on todettu sisältävän runsaasti asiankäsitteilyn kannalta tar- peettomalla näyttävää kerrontaa, vaikuttavat tavoittavan todistajien ja asianomaisten puheenvuorot välittömämmin.

Norrlannin komissiossa lasten todistukset kirjattiin yksityiskohtaisimmin ensimmäisen kuulustelun yhteydessä. Myöhemmillä kerroilla kirjaaminen on hyvin kaavamaisista ja tois- taan vain tietyt, ilmeisesti komission jäsenten tärkeinä pitämät seikat: kuka lasta vei Blåkul- laan, keitä muita lapsia tai noitia hän näki ja montako matkaa yön aikana oli tapahtunut. Jatkossa tarkemmin kirjattiin vain esille tulevat yllättävät seikat. Näin meneteltiin myös 1600-luvun alun Münchenissä yhdeksänvuotiaan Bärblen seksuaalista hyväksikäyttöä tut- kittaessa. Ensimmäisessä versiossa, jonka tyttö kertoi äidilleen ja tämä oikeudelle, korostuu lapsen järkytys, kipu ja hämmennys sekä tapahtuman luonnetta tai merkitystä koskeva tie- tämättömyys. Toisessa versiossa, joka tehtiin Bärblen kuulustelussa, kertomuksen rakenne ja sisältö olivat edelleen samat, mutta kirjuri oli laittanut tytön suuhun lainopillisia termejä

ja korostanut laissa määriteltyjä raiskauksen tuntomerkkejä. (Lidman 2009, 146–147, 152–155.)

Kysymykset erilaisesta ymmärtämisestä ja maailmankuvasta ovat olennaisia etenkin lapsitodistajia käsiteltäessä. Nykyisen psykologisen tietämyksen perusteella lapsia kuulusteluvien henkilöiden täytyy olla varovaisia, jotta he eivät tulisi manipuloineeksi tai johdattelleeksi kuulusteltavaa. Lapsi nimittäin omaksuu aikuisten käyttämiä käsitteitä ja ilmauksia vaikka ei ymmärtäisikään niiden sisältöä. Saattaa myös olla, että lapsi on antanut joillekin ilmauksille tai käsitteille sellaisia merkityksiä, joita niillä ei ole aikuisten kielessä. Siksi on tärkeää, että molemmat osapuolet ymmärtävät käytetyt käsitteet samalla tavalla. Lapsi myös saattaa omaksua aikuisen esittämiä asioita ja pyrkiä kertomaan sellaista mitä olettaa häneltä odotettavan. Nämä usein tahattomasti syntyvät valemuisot juurtuvat mieleen oikeiden muistojen lailla ja saattavat jopa korvata alkuperäiset muistikuvat. (Lidman 2009, 152–153; Hurtig 2006, 180–184; 187, Terr 1997 [1994], 265–307.) Niinpä esimerkiksi lasten niukka kerronta seksuaalisesta kanssakäymisestä voidaan nähdä heidän yrityksenään vastata siihen, mitä komissio heiltä odotti.

Komissio asettaa lasten todistukset etusijalle

Oikeuspöytäkirjoista voidaan puhua sosiaalisen elämän tekstualisaationa, jossa oikeusprosessi pakottaa ihmiset kertomaan muun muassa elämästään, suhteistaan, kokemuksistaan, velvollisuuksistaan ja sitoumuksistaan julkisissa asiakirjoissa. Hieman toisesta näkökulmasta katsottuna oikeuspöytäkirjoista ja etenkin niihin kirjatusta todistajanlausunnoista voidaan puhua teksteinä, joissa paikallinen ja yksilöllinen siirretään jonkun toisen, mahdollisesti jossakin toisessa paikassa olevan henkilön tai ryhmän tarkasteltavaksi. (Rushton 2001, 23.)

Vaikka kirjallisten esitysten perusteella tapahtuva käsittely olikin vielä 1660- ja 1670-luvulla harvinaista useimmissa ruotsalaisissa oikeuksissa, kaupunkien porvariston ja etenkin kauppiaskunnan piiristä löytyi henkilöitä, jotka olivat hyvin tottuneita esiintymään ja esittämään asioitaan oikeudessa ja muillakin julkisilla foorumeilla. (Karonen 2004, 77–78, 154–167.) Lapset puolestaan esiintyivät harvoin tuomiokirjoissa 1660- ja 1670-luvun noituusprosessien ulkopuolella. Kun aineistossa esiintyi lapsia, kyse oli yleensä loukkaantumisen tai tapaturmaisen kuolemantapauksen tutkimuksesta. Näissä tapauksissa lapsi oli yleensä uhri, jolloin oikeus keskittyi tapahtumien kulun rekonstruointiin selvittääkseen olivatko aikuiset laiminlyöneet heille kuuluvan lasten valvonnan. Todistajiksi lapset päätyivät harvoin – ja silloinkin yleensä sattumalta tai ainoana silminnäkijänä. 1700-luvun tuomiokirja-aineistoissa yleistyneissä sodomiatapauksissa kuultiin usein myös lapsitodistajia. Ilmiötä on selitetty sillä, että tämän rikoksen käsittely mahdollisti fantasia-aineksen liittämisen kertomuksiin samaan tapaan kuin noituusjutuissa. Sodomiatapauksissa esiintyi kuitenkin vain yksittäisiä lapsitodistajia eivätkä he muodostaneet samanlaista ”massaliikettä” kuin noituustapauksissa. (Liliequist 1992; Matikainen 1997, 125–130; Vilku 1997, 35–40; Vilku 2003.)

Oikeudellisten lausuntojen sisältö ei kuitenkaan muodostunut vapaasti tai rajoituksitta, vaan esimerkiksi lainsäädäntö vaikutti siihen, millaisia asioita missäkin käsittelyssä kirjattiin ylös. (Karonen 1998, 136–137; Rushton 2001, 25) Ruotsissa käytössä olleet keskiaikaiset maan- ja kaupunginlait edellyttivät noituudesta (förgörning, maleficium) tuomitsemiseen konkreettista tai fyysistä vahinkoa sekä kahden täysi-ikäisen ja kunniallisen henkilön todistusta tahi syytetyyn omaa, vapaaehtoista tunnustusta. Vahingon vakavuudesta riippui rangaistiinko teosta sakolla vai kuoleamalla. Täysi-ikäisyyden – eli todistajakelpoisuuden ja

rikosvastuullisuuden – rajana pidettiin yleensä viidentoista vuoden ikää. Tätä nuorempien ihmisten ei katsottu ymmärtävän riittävästi valan vannomisen merkitystä ja sitovuutta. (Ankarloo 1984, 117, 138–139; Eilola 2003b, 54–59.) Noituus oli siis rikos, joka oli hyvin vaikeasti todistettavissa. Virallisten syytösten esittämistä hillitsi myös se, että todistustaakka oli kantajalla ja väärästä syytöksestä oli säädetty ankara rangaistus.

Jo suurten noitavainojen alussa kävi ilmeiseksi, että nämä ehdot eivät kovinkaan helposti toteutuneet. Blåkulla-matkoja koskevissa tapauksissa sekä uhrin että todistajien olivat nimittäin suurimmaksi osaksi alaikäisiä. Bengt Ankarloo on selvittänyt 500 Norrlannin komission kuulusteleman todistajajoukkion ikärakenteen. Hänen mukaansa 51 prosenttia lapsitodistajista oli 6–10-vuotiaita ja 38 prosenttia 11–14-vuotiaita. (Ankarloo 1984, 294) Samankaltainen jakauma oli myös Gävlessä, missä komissio kuulusteli 53 lasta. Heistä vähän yli puolet (29) oli tyttöjä, kun taas Ankarloon laajemmassa otannassa pojilla on hienoinen enemmistö. Gävlen otanta jakautui ikäluokkiin niin että 6–10-vuotiaita oli 20 (38 %), 11–14-vuotiaita 18 (34 %) ja iältään tuntemattomaksi jääneitä oli yhdeksän (17 %). Rättvikissä vastaavat luvut olivat 50, 20 ja kahdeksan prosenttia. (Lennersand 2006, 574)

Vanhemmat pelkäsivät Blåkullaan siepattujen lastensa kuolevan noitien käsissä. Esimerkiksi Gävlen pormestarin vaimo Elisabet Gadd valitti vuonna 1674, että heidän Håkan-poikansa terveys oli heikentynyt ja poika varmaan ennen pitkää kuolisi, jos Blåkulla-matkat vielä jatkuisivat. (Eilola 2003b, 283.) Gävlessä kuullut lapset kertoivat noitien säikähtäneen tietoa komission saapumisesta. Sen vuoksi nämä olivat uhkailleet ja pahoinpidelleet heitä Blåkullassa muun muassa hakkaamalla käärmeillä. Toinen toistuva väkivaltateema oli rangaistus niille, jotka olivat kertoneet Blåkullasta vanhemmilleen, papeille tai komission jäsenille. Lisäksi todistajat kertoivat, että heille oli viilletty haava kämmeneen ensimmäisen vierailun aikana. Heidän uusi nimensä oli merkitty siitä vuotavalla verellä suureen mustaan kirjaan. (RA: KNC esim. 8.2., 9.2., 15.2., 16.2., 19.2.1675.)

Lasten ruumiissa ei kuitenkaan ollut merkkejä näistä väkivallanteoista, joten lain edellyttämät vaatimukset eivät toteutuneet näiltäkään osin. Silti Blåkulla-sieppaukset luettiin joissakin tapauksissa förgörning-nimikkeeseen. Fyysisten vaurioiden sijasta pappeja ja paikallisia ihmisiä kalvoi suurempi huoli: mitä noidat tekivät lasten sieluille. (Ankarloo 1984, 123.) Tämä perustui yhtäältä jo keskiajalta tulevaan käsitykseen lapsista viattomina olentoina, jotka puhuivat totta. Toisaalta se ilmensi uskonpuhdistuksen jälkeen vakiintunutta ajattelua, jossa jokainen ihminen lapset mukaan lukien oli perisyntisen leimaama. Sen vuoksi jokainen oli altis synnille ja paholaisen viekoittelulle. Lapset olivat tietämättömyyttään ja ymmärtämättömyyttään erityisen alttiita pahan houkutuksille. (Heywood 2001, 33–36; Sandin 1986, 53–83; Revel 2001 [1985], 36–46.) Jatkuvuutta korostavassa ajattelussa lapsiin kohdistuva uhka koski koko yhteisöä ja sen tulevaisuutta. Tästä syystä lasten kertomusten ohittaminen lain ja oikeuskäytännön edellyttämällä tavalla ei tullut kysymykseen.

Niinpä paineet kohdistuivat syytettyihin ja vapaaehtoisten tunnusten saamiseen. Kaksi ensimmäistä komissiota piti kuitenkin kiinni siitä, että ihmistä ei voinut teloittaa ilman hänen omaa tunnustustaan. Tunnustuksen saamiseen panostettiin paljon. Tuomittuja saatettiin viedä teloituspaikelelle siinä uskossa, että heidät teloitettaisiin, ja antaa heille mahdollisuus tunnustaa syntinsä ennen kuolemaa. Edelleen komissiot langettivat ehdonalaisen kuolemantuomion sellaisille henkilöille, joita vastaan oli runsaasti muuta näyttöä. Kun noituussyytöksiä alkoi esiintyä myös Hälsinglandissa, Svean hovioikeus muutti käytäntöä. Se tuomitsi ensimmäisen noidaksi syytetyn ehdoitta kuolemaan, vaikka tämä ei ollut tunnustanut. Hieman myöhemmin toimintansa aloittanut Hälsinglandin komissio piti kuitenkin verrattain tiukasti kiinni syytetyn omaa tunnustusta korostavasta käytännöstä, joskin lipeämistä uuden käytännön suuntaan tapahtui. Norrlannin komission toimintaa hallitsevaksi periaat-

teeksi tuli, että oli parempi uhrata viaton sielu kuin jättää liiallisen varovaisuuden vuoksi noita eloon ja antaa hänen pilata monen lapsen sielu. (Ankarloo 1984, 121–122, 130–132, 134, 145–146.)

Kaiken kaikkiaan oikeuden toiminta muuttui 1660- ja 1670-lukujen noituusprosessien aikana inkvisitorisemmaksi, mikä merkitsi tutkimisen siirtymistä tuomiovaltaa käyttävien käsiin. Sen seurauksena kantajien ja todistajien kertoma sai oikeuskäsittelyssä aikaisempaa enemmän painoa. Aihetodisteet ja alaikäisten lausunnot korvasivat aikaisemman sitovan näytön vaatimuksen. Ratkaisevaksi kävi myös todistavien lasten määrä: mitä useampi todisti viemisestään, sitä parempi, mutta tarpeen tullen otettiin huomioon myös niiden todistukset, jotka väittivät nähneensä muitakin syytettyjä Bläkullassa. Samalla todistustaaka siirtyi syytetyille, jotka joutuivat käytännössä todistamaan oman syyttömyytensä. (Ankarloo 1984, 119, 138–139; Rushton 2001, 25–26.) Moni murtui joutuessaan kuuntelemaan lasten syytökset ja vastaamaan näille silmästä silmään: en tiedä sellaista tehneeni, en osaa selittää, kuinka se tapahtuu, mutta jos lapset kerran sanovat niin, sen täytyy olla totta. (RA: KNC 12.2, 13.2.1675) Toteamuksesta käy selvästi ilmi useiden todistajien voima ja usko lasten viattomuuteen.

Lasten kertomuksia koskeva aikalaiskritiikki

Lasten todistuksia koskevista erimielisyyksistä tuli niin Hälsinglandin kuin Norrlannin komissiota jakava tekijä. Vaikka vallitsevaksi linjaksi vakiintui usko lasten todistuksiin ja niiden asettaminen etusijalle syytettyjen kertomaan nähden, päätös oli kaukana yksimielisestä. Hälsinglandin komissiossa oli joukko äänekkäitä kriitikkoja, jotka tarttuivat – kuten tapana oli, kun epäselvistä kertomuksista haluttiin selvittää totuus – yksityiskohtiin. (Eilola 2003a, 131–132) Niinpä nämä kriitikot ihmettelivät muun muassa sitä, miksi lapsia pelastamaan tulleet enkelit kielsivät ruuan syönnin Bläkullassa, mutta eivät seksuaalista kanssakäymistä. Tai mihin perustui enkelien antama kielto tehdä työtä torstaisin ja lauantaisin? (Ankarloo 1984, 136–138, 146–147.)

Periaatteessa luterilaisia pappeja ja oppineita sekä kansanomaisemman enkelitradition piirissä olevia henkilöitä yhdisti samansuuntainen näkemys: enkeleitä oli olemassa, ja niiden tehtävänä oli suojella ihmisiä, erityisesti lapsia. Suojelusenkelten olemassaolon puolesta puhuivat muun muassa sellaiset auktoriteetit kuin Martti Luther ja myöhemmin Ruotsin arkkipiispaksi edennyt Jesper Svedberg. Luterilainen kirkko hyväksyi käsityksen, jonka mukaan enkelit olivat Jumalan sanansaattajia, mutta jo tässä tuli aste-ero kansanomaiseen näkemykseen. Kun katolinen pyhimyskultti hiipui uskonpuhdistuksen jälkeen, enkelit saivat kansanomaisessa traditiossa pyhimysten paikan avunpyyntöjen kohteena sekä välittäjänä ihmisen ja Jumalan välillä. Luterilaiseen näkemykseen ei kuitenkaan sopinut ajatus siitä, että ihmiset omilla toiveilla voisivat ohjata Jumalan tai enkelten toimintaa. Tätäkin suurempi erimielisyys liittyi enkelten antamiin neuvoihin, joilla ei luterilaisten oppineiden mielestä ollut mitään perustaa. Todellisuudessa ne kuitenkin edustivat katolilaisia näkymatkojen perinteitä: tuonpuoleisessa vierailleet kansansaarnaajat olivat välittäneet hyvin samanlaisia ohjeita. Ohjeet olivat mielekkäitä ja järkeviä keskiaikaisen kansanomaisen katolilaisuuden kontekstissa, mutta puhtaasti luterilaisen opin muodostamassa kehikossa ne olivat harhaoppisia. (Östling 2002, 200–201; Eilola 2003b, 141–142.) Lisäksi lapset liittivät erilaisia aineksia toisiinsa aikuisten määrittelemistä konteksteista piittaamatta. Tästä syystä osa enkeleistä sai aikuisten silmissä vääranlaisia tuntomerkkejä. Niinpä lasten kuvailemat enkelit saattoivat olla demonimaiseen tapaan karvaisia, mustia ja kaviollisia. (Sörlin 1997, 136–139, 145–148.)

Se, että enkelit tästä kriitikkistä huolimatta pysyivät varsin keskeisenä elementtinä lasten kertomuksissa, todistaa siitä, ettei aikuisten vaikutus ollut kaikissa suhteissa niin vahva kuin voisi kuvitella. Se voidaan nähdä myös todisteena oikeudessa tapahtuneen kerronnan vuorovaikutuksellisuudesta: lapsi kuulee aikuisen ehdotukset ja aloitteet, jotka hän hyväksyy, jos ne sopivat hänen mielikuvaansa. (Martin 2004, 82) Tätä havainnollistaa 70-vuotiaan Karin Pedersdotterin tapaus, joka tuli Gävlen raastuvanoikeuden käsiteltäväksi noin kuukauden verran komission lähdön jälkeen. Karin tuli oikeuteen omasta aloitteestaan ja kertoi nuoruusiästään lähtien vieneensä lapsia pahalaisen uudelleen kastettaviksi. Kukaan viranomainen tai kaupunkilainen ei ollut koskaan epäillyt häntä noidaksi. Kukaan lapsitodistajista ei tunnistanut Karinia. Oikeus esitteli häntä erityisesti niille lapsille, jotka eivät olleet osanneet nimetä Blåkullaan vievää noitaa, mutta nämäkään eivät tahtoneet ottaa Karinia omaan kertomukseensa. (RA: GRR 30.3. ja 12.5.1675.) Kuitenkin Karinin esittämä kertomus sisälsi kaikki noitien toimintaa ja Blåkullaa koskevat tiedot, jotka tekivät siitä uskottavan. Se riittikin kuolemantuomioon, vaikka lasten hyväksyntä jäi saamatta.

Hälsinglandin komissiossa opposition voima oli niin vahva, että osa aktiivisimmista lapsitodistajista tuomittiin ruumiillisiin rangaistuksiin ja jopa kuolemaan, koska he olivat komission mukaan menneet todistuksissaan liian pitkälle. Sama toistui pääkaupungissa 1676, kun viranomaiset päätyivät siihen, että lapsitodistajat olivat sepittäneet todistuksensa. Ankarien tuomioiden perustana oli käsitys, että pahalainen saattoi puhua lasten kautta tai se saattoi luoda illuusion, joka sai viattoman näyttämään syylliseltä. Tästä syystä ensimmäiset komissiot eivät enää kuulustelleet Blåkullasta kertoneita lapsia uudestaan. Vaikka lapset olivat kääntyneet avoimesti paholaista vastaan, tällä ajateltiin olevan edelleen voimaa aiheuttaa näille illuusioita, jotka viivästyttäisivät ja vaikeuttaisivat komission työtä. (Lennersand 2006, 576–577; Lennersand & Oja 2001, 196–198; Ankarloo 1984, 118–119, 127.)

Gävlen lapsitodistajat komission kuultavina

Gävlessä varovaisia linjauksia ei seurattu, vaan samoja lapsia kuultiin toistuvasti. Tämä perustui siihen, että useissa kuulusteluissa toistettua kertomusta pidettiin uskottavampana. Mutta päätöksellä oli muitakin seurauksia. Lapset tulivat lähes jokaiseen komission kokoukseen kertomaan edellisen yön edesottamuksistaan ja nimeämään Blåkullassa näkemäänsä noitaa ja lapsia. Toistuvat kerrontatilanteet palvelivat kertomuksen sisäistämistä. Kertomukset laajentuivat ja niistä tuli monimuotoisempia. Lapset tunsivat ne kerta kerralta paremmin, olivat itsevarmempia ja kykenivät vastaamaan niitä koskeviin kysymyksiin nopeasti ja helposti. Samalla lasten kertomusten kuuntelua ja niistä kyselemistä voidaan pitää aikuisten astumisena lasten fantasiaan. (Martin 2004, 82; Roper 2006, 216.) Kertomusten sisäistämistä ja yhdenmukaistamista palvelivat myös komission käyttämät kysymysluettelot, jotka vaikuttivat siihen, mitä asioita lapset ottivat esille. (Ankarloo 1984, 249–256; Sörlin 1997, 140–141) Luetteloiden merkitystä ei tule kuitenkaan ylikorostaa, sillä ne eivät mitätöineet lasten omaa panosta kertomusten kehittämisessä.

Lasten kertoman mukaan kukin noita vei samoja lapsia Blåkullaan aina siihen saakka, kunnes hänet oli esivallan toimesta ”asianmukaisesti juurittu”. Sen jälkeen lapset yleensä ”pääsivät rauhaan”. Näin kävi myös Gävlessä. Ainakin osa lapsitodistajista oli katsomassa noitien teloitusta ja polttoa roviolla. Lapset väittivät tuolloinkin näkevänsä enemmän kuin toiset, ja niinpä he kertoivat komissiolle, millaiset sielut mestatuilla oli ollut ja olivatko ne menossa taivaaseen vai helvettiin. Lasten todistusten välillä oli ristiriitoja, mutta niissä käytetty symbolismi avautuu verrattain helposti. Eniten pelättyjen noitien sieluja olivat vastaanottamassa onnettomuutta ja kuolemaa enteilevät korpit, joiden uskottiin vievän syntis-

ten sielut helvettiin. Erään teloitettun polvistuessa teloitettavaksi, paikalle oli lentänyt suuri kotka, joka oli ottanut teloitettavan mukaansa ja jättänyt hänen tilalleen tukin. Todistus muistuttaa sellaisia kertomuksia, joissa paholaisen kerrottiin pelastaneen apureitaan teloitajilta. Ongelmana on kuitenkin kertomuksen kotka, johon ruotsalaisessa kansanperinteessä liittyi runsaasti uskomuksia. Vanhimmat, esikristilliseltä ajalta peräisin olevat käsitykset liittyivät sen tuonpuoleiseen. Kaiken kaikkiaan kotkalle annetut merkitykset olivat positiivisia eikä sitä liitetty yleensä paholaiseen. (RA: KNC 6.3.1675; Schön 1998, 104–105, 235.) Tässä on kysymys samasta ilmiöstä kuin enkeleitä koskevissa kuvauksissa. Lapset sekoittivat verrattain vapaasti erilaisia aineksia toisiinsa, minkä seurauksena heidän antamansa merkitykset eivät käyneet yksiin yleisesti jaettujen kanssa.

Lapset kertoivat vaarattomampina pidettyjen noitien kuolemasta hieman toisella tavalla. Yhden todistajan mukaan kahta teloitettua oli ollut odottamassa enkeli, joka oli johdattanut heidän sielunsa taivaaseen. Ja viimeiseksi teloitettun naisen sielun taas sanottiin näyttäneen valkoiselta kyyhkyseltä. Ruotsalaisen kansanuskon mukaan viattoman sielu näytti maan päällä valkoiselta kyyhkyltä ja syntisten mustalta korpilta. (Schön 1998, 104–105.) Lapset pitivät viimeiseksi teloitettun noidan sielua synnittömänä, koska tämä oli tehnyt ”joitakin tunnustuksia” teloituspaikalla.

Noidan vallasta vapautuminen jäi osalle lapsitodistajia lyhytaikaiseksi välitulaksi. Jo pari päivää kuolemantuomioiden täytäntöön panon jälkeen lapset kertoivat vanhemmilleen ja viranomaisille uusista, aikaisemmissa todistuksista esiintymättömistä noidista. Muutamat vapautuneista taas valittivat, että noidaksi syytetty ja kaupungista paennut kirkkoherra Fonteliuksen vaimo oli alkanut viemään heitäkin Blåkullaan. (RA: KNC 6.3., 9.3.1675.)

Kertomusten muokkautuminen lasten ja komission vuorovaikutuksessa

Komission manipuloiva vaikutus näkyi selvimmän silloin kun se painosti lapsia. Kohteena olivat yleensä sellaiset lapset, joita toiset todistajat väittivät nähneensä Blåkullassa, mutta jotka itse olivat asiasta epävarmoja tai kiistivät tyystin tietävänsä siitä mitään. Sellainen oli esimerkiksi Gävlen linnassa palvelevan vartiosotilas Håkanin 12-vuotias tytär Karin. Vartiopäällikön lapset esittivät, että Karinin isoäiti, jota he syyttivät noidaksi, oli vienyttä samalla myös Karinia Blåkullaan. (RA: KNC 11.2., 12.2.1675.)

Karin ei aluksi halunnut syyttää isoäitiään, vaan väitti erään vangin vaimon vieneen häntä Blåkullaan. Seuraavana päivänä Karinille luettiin hänen isoäitiään koskevat uudet lausunnot, mutta Karin kiisti edelleen. Komissio tiedusteli, montako Jumalaa Karinilla oli. Hän vastasi niitä olevan vain yhden. Edelleen Karinin todettiin osaavan uskontunnustuksen moitteettomasti, mutta Pyhä Kolminaisuus tuotti vaikeuksia. Niinpä hänet lähetettiin oikeudenpalvelijan kanssa toiseen huoneeseen. Jonkin ajan kuluttua palvelija palasi ja ilmoitti tytön olevan nyt halukas todistamaan. Karin kertoi, että isoäiti oli alkanut viedä häntä Blåkullaan kaksi vuotta sitten, kun hänen äitinsä oli kuollut. Hän kertoi oppineensa erilaisia kirusloitsuja eläimiä, kasveja ja kaikkea, mitä maa kantaa, vastaan. Lisäksi hän kertoi tulleen vihityksi erään pojan kanssa, jolle oli synnyttänyt yhden lapsen Blåkullassa. Tämä oli kuitenkin otettu häneltä pois.

Kristinopin tiedoista kyseleminen oli komission keino tutkia Karinin kertoman paikkansapitävyyttä. Kun opinkappaleiden taitaminen oli paras suoja paholaista vastaan, se ei välttämättä puhuisi niitä sujuvasti selittävän lapsen välityksellä. Ilmeisesti Karin koki kyselyn ahdistavana, ja oikeus tulkitsi sen merkiksi valehtelusta. Niinpä se lähetti hänet oikeudenpalvelijan puhutteluun, mikä todennäköisesti tarkoitti ankaraa painostusta ja ikuisella kadoksella pelottelua. Mutta kysymys saattoi olla verrattain avoimesta väkivallalla uhkaami-

sestakin. Kun oikeudenpalvelija oli keskustellut oikeussalin ulkopuolella lukkarin poika Lars Johanssonin (14 vuotta) kanssa, hän oli uhannut tätä peukaloruuvilla ja koukulla. Kun Lars oli taipunut ja he olivat palanneet saliin, oikeudenpalvelija oli koko kuulustelun ajan seisonut Larsin takana ja pitänyt hänestä kiinni. (RA: KSC, Lars Johanssonin kirjallinen selonteko 22.5.1676)

Tosiasiassa lapsitodistajat kertoivat tehneensä liiton paholaisen kanssa (uusi nimi, kaste, nimen merkitseminen verellä paholaisen kirjoihin), mistä syystä eräät heistä saivat Morassa ja Älvdalenissa ankarat tuomiot. Muut komissiot ja alioikeudet suhtautuivat lapsitodistajiin ymmärtäväisemmin. Lapset olivat tehneet liiton ymmärtämättömyyttään, eikä heitä voinut sen vuoksi tuomita. Sen sijaan heidät saattoi ohjata oikealle tielle. (Valk 1997 [1994], 121–122; Eilola 2003b 176; Lennersand 2006, 575–576.) Myötätuntoa ei riittänyt vanhemmille (lapsi)todistajille. He saattoivat joutua itsekkin syytetyiksi noitina tai noitien apulaisina, koska heillä katsottiin olevan riittävästi ymmärrystä ja tietoa oikean ja väärän erottamiseen. He olivat kuitenkin suostuneet noitien oppiin, mikä kertoi heidän pahuudestaan ja turmeltuneisuudestaan. Tässä lähestyttiin samanlaista käsitystä kuin saksalaisissa lapsinoitatapauksissa 1720-luvulla.[3] (Roper 2006, 207–214) Ruotsissa lapsitodistajien ja heidän vanhempiensa pahuutta ja pahantahtoisuutta korostava käsitys tuli nopeasti vallitsevaksi suurten vainojen lopulla. Vuoden 1675 alkupuolella pahoiksi miellettiin kuitenkin vain varttuneet todistajat.

Kahdenkymmenen vaiheilla oleva Sigrid havaitsi olevansa joutumassa todistajan ja uhrin asemasta syytetyn rooliin. Kieltäminen todennäköisesti vain pahentaisi tilannetta ja sitä pidettäisiin todisteena syyllisyydestä. Niinpä hän hyväksyi roolinsa ja alkoi rakentaa kertomustaan komission haluamaan suuntaan. Sigrid kertoi, että hänen oma äitinsä ja myöhemmin eräs toinen noita olivat vieneet häntä Blåkullaan jo lapsuudesta asti. Noitien opissa hän oli saanut oman sarven, oppinut lentämään ja vei nykyisellään neljää lasta öisin Blåkullaan. Hän oli myös oppinut, kuinka maagisin keinoin saattoi varastaa maitoa lehmistä ja verta ihmisistä, mutta loitsuja noidat eivät olleet hänelle opettaneet. (RA: KNC 1.3.1675.)

Sigrid siis selitti, että hänet oli vietetty jo viattomana ja puolustuskyvyttömänä lapsena. Edelleen hän vuodatti oikeudessa runsaasti katumuksen kyyneliä ja valitti sieluntuskassaan, ettei hänen sidettään paholaiseen koskaan saataisi katkeamaan. Oikeus kiinnitti huomiota ihmisten itkuun, sillä kyynelten katsottiin olevan todiste aidosta, sydäimestä tulevasta katumuksesta. (Englund 1993 [1991], 221–224) Sigrid ilmiantoi avomielisesti toisia noitia ja kertoi keitä lapsia hän oli Blåkullassa nähnyt. Hän todisti katumuksensa ja paholaisesta luopumisensa aitoudesta toimimalla korostetun yhteistyöhaluisesti, mikä teki hänestä yhden keskeisistä lapsitodistajista Gävlessä. Näin hän myös pelasti itsensä kuolemantuomiolta. Myös muutamat noitien tyttäret, joita noituussyytteet uhkasivat, turvautuivat samankaltaiseen strategiaan. Syyttämällä äitiään Blåkullaan viemisestä, todistamalla tätä vastaan ja korostamalla oman sielunsa kaipuuta takaisin Jumalan yhteyteen, he pelastivat oman henkensä. (Eilola 2003b, 176.)

Lapset toimijoina ja kertomusten muokkaajina

Todistus rakentui tietynlaisten kertomustyyppien ympärille ja käytti tietynlaisia teemoja ja argumentteja, koska oikeudellinen prosessi vaati niitä toimiakseen. Prosessin täytyi alkaa, edetä ja saavuttaa päätös jokaista osallista vakuuttavalla tavalla. Tässä mielessä oikeudelliset protokollat edellyttivät oikeanlaisen kertomuksen kertomista eikä pelkästään jonkin objektiivisesti havainnoidun tilanteen kuvausta. Niinpä voidaan sanoa, että oikeudellinen prosessi ei niinkään heijastellut totuutta noituudesta tai noituuden todellisuutta, vaan se pikemminkin loi sitä. Silti ei voida lähteä siitä, että yksinomaan tiukat säännöt ja konven-

tiot kertoa noituudesta määräsivät sen, mitä sanottiin. Noituusjuttujen osapuolten ja todistajien kertomuksia muokkasivat myös erilaiset kuulluksi tulemisen strategiat. Pöytäkirjat tuovat esille kertojien intressejä, tunteita, pelkoja ja intohimoja. Ne tarjoavat tutkijalle mahdollisuuden päästä sisälle kertojien mentaaliseen ja psykologiseen maailmaan. Etenkin noituusjutuissa nämä kertomukset tulivat henkilöiltä, joilla oli vähän valtaa, ja jotka kertoivat asioista, joita oli kivuliasta tai vaikeaa ilmaista suoraan. (Clark 2001, 11–12; Purkiss 2001, 81–82; Roper 2006, 8, 6, 9.)

Ruotsalaisten lasten kokemukset noituudesta ja noitien sapatista Bläkullassa olivat nimenomaan kertomusten todellisuutta, joka sangen harvoin näyttää johtaneen toimiin todellisessa elämässä. Vaikka lapset kertoivatkin saaneensa Bläkullassa oppia ja välineitä ihmisten vahingoittamiseen, he eivät kuitenkaan käyttäneet niitä oikeasti. (Sörlin 1997) Saksalaiset lapsinoidat olivat 1720-luvulla konkreettisempia. He laittoivat esineitä toisten vuoteisiin ja paholaisen pulveria näiden ruokaan ja juomaan. Heillä oli myös hyvin fyysisiä leikkejä, joissa he vahingoittivat toisiaan ja koskettelivat toistensa intiimejä paikkoja. (Roper 2006, 210–213.) Ruotsalaisista tapauksista fyysinen puoli puuttuu melkein kokonaan. Lapset kertoivat Bläkullasta vietetyistä häistä ja sitä seuranneesta häyöystä. Osa tytöistä väitti synnyttäneensä häyöyksen jälkeen lapsen, joka heidän oli kuitenkin ollut pakko jättää Bläkullaan. Lapset kuvailivat häyöyksen tapahtumia vain toteamalla maanneensa tai nukkuneensa puolisonsa vieressä. Tämä selittyy lasten nuorella iällä ja tietämättömyydellä. He perustivat kertomansa siihen, mikä oli ollut avointa heidän silmilleen. Toisaalta lapset kuvasivat tarkemmin noitien ilottelua demonien kanssa, mutta tämä osa perustui lähinnä yleisesti jaettuihin kuvauksiin noitien sapatista ja käänteisestä maailmasta kuin lasten tietoon seksuaalisesta kanssakäymisestä. (Sörlin 1997, 135–136.)

Sen sijaan lapset kehittivät kertomuksiaan yhdessä. Ensimmäiset Gävlen seudulla esitetyt Bläkulla-syytökset otettiin viralliseen käsittelyyn lähipitäjän Valbon kihlakunnankäräjillä kesällä 1673. Puheiden alkulähteeksi osoittautui kaksi koulupoikaa, gävleläinen Per Olofsson (10 vuotta) ja hänen seuranaan ollut västerbyggebyläinen Lars Persson (12 vuotta). Lisäksi oikeudessa kuultiin Jöns Johanssonia (14 vuotta) ja erästä Jörania, jotka niin ikään kävivät samaan kouluun. (RA: VHR 9.–10.5.1673; GRR 6.5.1674.) Toisessa tapauksessa käy lyhyesti ilmi, että joukko lapsia oli ollut yhdessä jumalanpalveluksen päättyessä, kun kultasepän vaimo Brita – joka oli eräs varhaisimmista noidaksi syytetyistä Gävlestä – sattui kävelemään ryhmän ohitse. Tällöin 14-vuotias Brita Wählgift oli nimittänyt häntä isoon ääneen noita-akaksi (trollmoder). (RA: GRR 20.5.1674.)

Ensimmäisessä tapauksessa Bläkulla-kertomuksia kertovat lapset kuuluivat pakon myötä muodostuneeseen ryhmään, toisessa he olivat vapaammin muodostuneessa joukkiossa. Kummassakin esimerkissä käy kuitenkin selvästi ilmi, että lapset käsitelivät ja pohtivat noitia ja Bläkullaa myös omissa vertaisryhmissään eikä kertomuksia kerrottu yksinomaan vanhemmille tai komission jäsenille. Nykyiset psykologiset tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin nuoruusikästä lähestyessä (ts. noin 7–8 vuoden iästä lähtien) vertaisryhmään kuuluvat kaverit saavat entistä keskeisemmän aseman lasten elämässä. Ystävistä muodostuu merkittäviä informaation lähteitä, joiden kautta saadaan tietoa itsestä, muista ihmisistä ja maailmasta. Ystävien kanssa tuota tietoa myös käsitellään ja muokataan. Vertaisten kokemuksiin eläydytään ja heidän tunteitaan jaetaan koko ajan enemmän. Ryhmässä opetellaan yhdessä toimimista ja kompromissien tekemistä, mutta myös oman paikan ottamista ja johtajuutta. Myös ryhmän hyväksynnästä tulee tärkeää: jos lapsi tuntee tulevansa koko ajan torjutuksi, hän alkaa itsekin pitää itseään sosiaalisesti epäonnistuneena. (Jarasto & Sinervo 2000 [1997], 32, 36–38, 43–46; Salminvalli 2005, 32–33, 36–40.)

Lasten omat todistukset sisältävät runsaasti viitteitä toisten lasten kanssa käytyihin keskusteluihin. Esimerkiksi nahkuri Jakobin 12-vuotiaalta Brita-tyttäreltä kysyttiin, mistä hän tiesi juuri kirkkoherran rouvan sieppaajakseen. Brita vastasi, ettei hän olisi sitä tiennytäkään, elleivät toiset lapset olisi kertoneet hänelle. Tulkinta oli hänen mukaansa saanut vahvistuksensa edellisenä jouluna, kun hän oli nähnyt vaimon kirkossa. Myös Nils Erikssonin 7-vuotias tytär Karin kertoi niin ikään tunnustaneensa sieppaajaansa toisten lasten kertoman perusteella. (RA: KNC 16.2., 19.2.1675)

Vaikka Gävlessä oli kosolti noidiksi epäiltyjä henkilöitä, lapset syyttivät Bläkullaan viemisestä yleensä alusta alkaen samaa henkilöä. Syyttäjien määrä vaihteli parista aina noin kymmeneen yhtä noidaksi syytettyä kohden. Selkeimmin oman, mutta samalla vain muutamman lapsen ryhmän muodostivat Gävlen linnassa asuneiden sotilaiden lapset, jotka syyttivät vartiosotilas Håkanin anoppia. Komission toiminnan tuloksena ryhmien väliset rajat tulivat häilyviksi. Komissio saattoi lapsia yhteen ja oli kiinnostunut siitä, keitä noitia ja toisia lapsia todistajat olivat nähneet. Näin lapset saivat entistä paremmat mahdollisuudet viitata toisiinsa.

Vartiosotilas Håkanin Karin-tyttären kaltaiset itseään koko asiasta tietämättömäksi ja osattomaksi väittävät lapset voidaan nähdä näihin ryhmiin kuulumattomiksi henkilöiksi, joilla ei myöskään ollut halua integroitua niihin. Käytyään toisessa huoneessa keskustelemassa oikeudenpalvelijan kanssa Karin tuotti kertomuksen, joka monessa kohden vastasi komission odotuksia. Kuitenkin kertomuksessa erottuu Karinin itsensä tuottamia elementtejä. Näistä kaikkein näkyvin koski miestä – tai oikeammin poikaa – jolle hänet oli vihitty. Karin kertoi pojan olevan erään Gävlen itäosassa asuvan Danielin. Muuta hän ei osannut pojasta sanoa, mutta uskoi pystyvänsä tunnistamaan tämän. Niinpä komissio määräsi hänet yhdessä oikeudenpalvelijan kanssa etsimään pojan ja tuomaan tämän komission kuultavaksi. Kun he myöhemmin palasivat, heidän mukanaan oli edesmenneen pellavankutoja Petterin 14-vuotias Daniel-poika. Tämä kuitenkin kielsi olleensa koskaan Bläkullassa. (RA: KNC 11.2., 12.2.1675.)

Tapaus osoittaa selvästi, että komissio ei määritellyt yksin kertomusten sisältöä. Se ei myöskään ollut ainoa manipuloitsija tai todellisuuden muokkaaja, vaan lapset saattoivat aivan samalla tavalla ohjata ja muokata aikuisten käsityksiä. Sama on havaittu nykyaikaisissa lasten kuulustelemista tai todistajina toimimista koskevissa tutkimuksissa. (Terr 1997 [1994], 274–294.) Danielin liittäminen kertomukseen on Karinin oma valinta. Poika ei esiinny kenenkään toisen lapsen kertomuksessa eikä itse myöskään myönnä tietävänsä mitään koko asiasta. Koska muut lapset eivät olleet nähneet häntä Bläkullassa ja koska Daniel itki – mitä pidettiin sydäimestä tulevan vilpittömän tunnustuksen merkinä – komissio ei painostanut Danielia sen enempää.

Toden ja kuvitellun sekoittuminen kertomuksissa

Aikuisten ja lasten kerrontaa yhdistävät piirteet selittävät, miksi lasten kertomukset kuulosivat aikuisten korvissa uskottavilta. Niin aikuisten kuin lasten kertomiseen kuuluu paneutuminen ja omakohtaisuus: kerrottu ei merkitse kenellekään täsmälleen samaa kuin kertojalleen. Joku voi yllättyä siitä, että myös toden ja kuvittelun läsnäolo, vuorottelu ja samanaikaisuus ovat lasten ja aikuisten kerrontaa yhdistäviä piirteitä. (Martin 2004, 77–78.) Tässä tullaan nähdäkseen lähelle D. W. Winnicottin hahmotelmaa *potentiaalisesta tilasta*. Hän tarkoittaa sillä tilaa, jossa todellisuus ja kuvitelmat kohtaavat ja luovat molempia sisältävän kokonaisuuden. Potentiaalinen tila saattaa olla myös yhteinen, jolloin kertomusta kehitellään ja muokataan yhteisten sääntöjen puitteissa. (Winnicott 2005 [1971], 55–57, 135–136)

Arkitodellisuuden epistemologia, jonka piiriin tämän tyyppinen kerronnallisuus kuuluu, salliikin varsin joustavan erilaisten aineksien yhdistämisen ja muokkaamisen. Tämä selittyy sillä, että kerronta ei perustu kausaalisten syy-seuraussuhteiden selvittämiseen, vaan kerrotun totuusarvo mitataan ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä. Edelleen sen tyyppiset kertomukset, joita lapset kertoivat toisilleen ja myös oikeudelle, eivät pyrkineet esittämään yleistettäviä totuuksia kuvatuista asioista, vaan ne loivat tässä ja nyt päteviä selityksiä. Niinpä ne saattoivat sisältää ristiriitaisia elementtejä, joiden olemassaolo ei kuitenkaan tunnu häirinneen ketään. (Lipponen 1999, 52–55.) Tässä yhteydessä on myös syytä muistuttaa, että uuden ajan alun ihmisten käsitys todellisuudesta oli toisenlainen kuin meidän: ihmisten elämään vaikuttava supranormaali, matkat tuonpuoleiseen ja noidot olivat heille mahdollista todellisuutta. Etenkin tuonpuoleista – jonka piiriin Blåkulla kuului – koskevat aikuistenkin käsitykset ja mielikuvat olivat epäselviä ja ristiriitaisia, koska niissä oli aineksia useista eri-ikäisistä perinnekerrrostumista. (Siikala 1994 [1992] 111–119, 280–284; Eilola 2003b, 137–153.)

Edellä käsitelty Karin Håkansdotterin tapaus havainnollistaa, kuinka puheessa ja tarinankerronnassa toisten tarjoamia näkökulmia liitettiin joustavasti omiin mielikuviin ja asioita saatettiin muunnella aika vapaasti. (Korkee 1998, 81, 83) Näin oli esimerkiksi silloin kun lapset kertoivat, kuinka Blåkullaan tultaessa tervehdittiin. Nils Erikssonin tytär Brita (12 v.) sanoi noidan tervehtineen pöydän alla ollutta miestä sanomalla ”fre”. Mies oli vastannut sanalla ”him”. (RA: KNC 16.2.1675) Näiden sanojen lähtökohtana olivat tervehdyssanat ”Guds fred”, joihin vastattiin ”Gud sinn”. Tässä muodossa ne esiintyivät pormestarin pojan Håkan Falckin (12 v.) todistuksessa. Päivää myöhemmin kuullun vänrikki Perin pojan mukaan tervehdys oli ”fanens frid”, missä on jo selvästi kristillisempi merkitys. (RA KNC 16.2., 17.2.1675)

Lapset sekoittivat todellisuutta ja kuvitelmaa toisiinsa hyvinkin monella tavalla. Lapset sanoivat matkaavansa Blåkullaan lehmän päällä tai ihmisen (yleensä miehen) hartioilla. Todellisuudessakin lapset olivat ainoita ihmisiä, jotka saivat ratsastaa lehmän selässä tai joita isät kuljettivat omilla hartioillaan. Myös kertomuksille noitien väkivaltaisuudesta Blåkullassa oli vastineensa todellisuudessa. Noitien sanottiin pieksevän lapsia, jotta nämä eivät kertoisi kaappauksista vanhemmilleen tai viranomaisille. Näiden Blåkullaan sijoittuvien kuvitelmien lisäksi pöytäkirjoihin on kirjattu joitakin todellisia tapauksia, joissa olonsa ahdistuneiksi ja epätoivoisiksi tunteneet syytetyt olivat uhkailleet lapsitodistajia tai heidän vanhempiaan saadakseen nämä vaikenemaan. Esimerkiksi vartiomies Håkanin anopin kerrottiin kironneen erästä häntä vastaan todistanutta poikaa ja uhanneen seurata tätä niin tämän- kuin tuonpuoleisessa. (RA: KNC 11.2, 12.2.1675) Olettaisiin etenkin Blåkullaa koskevien väkivaltateemojen heijastelevan näitä tosielämän edesottamuksia sekä lasten yleisemminkin tuntemaa pelkoa noitien kostosta.

Toisinaan ”leikin” rajat tulivat vastaan ”sääntöjen ylityksinä”, jolloin toisen ehdotus ei sopinut kokonaiskuvaan ja kertojaa jouduttiin oikaisemaan. (Korkee 1998, 83) Tällaiset tapaukset osoittavat, että joukossa oli lapsia, joita kuultiin ja joiden sanat painoivat enemmän kuin toisten lasten. Gävlessä ehdottomasti vaikutusvaltaisoin todistaja oli Brita Wählgift. Hän ei tyytynyt pelkästään kertomaan toisille lapsille käsityksiään, vaan kulki puhumassa ja antamassa ohjeita myös aikuisille. Hänellä uskottiin olevan kyky nähdä ensisilmäyksellä, ketä vietiin Blåkullaan. Wählgiftin asema oli kiistämätön loppuun saakka. Toinen merkittävä todistaja oli Sigrid Jönsdotter Brude, jonka arvovalta ja narraatio taas rakentuivat näyttävään katumukseen ja myötämielisyysyteen oikeuden edessä.

Yhteenvedo: tarinankerronnan periaatteet

Mikrohistoriallinen tutkimusote pyrkii ymmärtämään tutkittavan asian tai ilmiön merkityksen niin kuin aikalaiset sen ymmärsivät. Keskittymällä ihmisten kanssakäymisen arkitasoon ja tutkimalla, kuinka he siitä kertoivat, mikrohistoria paljastaa sen, mikä ihmisten toiminnassa on yleistä, mutta se tuo näkyviin myös kertojan henkilö- tai yksilökohtaisia valintoja, joita hän on tehnyt muuntaessaan kokemaansa kertomukseksi. Tällainen tutkimusote edellyttää tulkittamista. Sen perustana on ensinnäkin ymmärrys siitä, miten ja mitä tehtävää varten käytettävä lähde on syntynyt, koska tämä prosessi on vaikuttanut siihen, mitä lähteeseen on kirjattu ja miten. Tutkijalla on tutkimuskirjallisuuden ja lähdeaineiston pohjalta muodostunut käsitys siitä, miten tutkittavat ajattelivat, millainen oli heidän maailmankuvansa. Tämän tietämyksen avulla on mahdollista soveltaa tutkijan omassa ajassa eläviä ihmisiä tutkimalla saatua tietoa esimerkiksi tarinankerronnasta yleensä ja lapsista kertojina erityisesti. Toisten tutkimustuloksiin vertaaminen palvelee omien tulosten toteennäyttämistä ja tekee niistä yleistettävämpiä.

Tämän artikkelin lähtökohtana oli ajatus siitä, että kertomus on ihmiselle tyypillinen tapa yhtäältä jäsentää todellisuutta ja toisaalta jakaa omat kokemukset toisten kanssa. Mutta kertomukset eivät sisällä tietoa tapahtuneesta sellaisena kuin se oli, vaan kertomuksen rakentaminen merkitse valintojen tekemistä ja tulkittamista. Kertomus voi olla myös tapa käsitellä omia pelkoja ja ahdistusta peitetyssä muodossa. Kertomus ei myöskään ole yksilötuotos, vaan se elää kerrontatilanteen vuorovaikutuksessa. Se, mikä erotti ja erottaa edelleen lapsen ja aikuisen kerrontaa liittyy kulttuurisen aineiston käyttöön: aikuisilla tulkinta vie aina perinteen ohjaamaan suuntaan, mutta lapset yhdistelivät hyvin erilaisia aineksia toisiinsa hyvinkin luovalla tavalla.

Lapsitodistajien esittämät kertomukset muodostuivat vuorovaikutuksessa toisten lasten tai aikuisten kanssa. Jälkimmäisessä tapauksessa keskeisessä asemassa olivat erityisesti noitakomissiot, joiden toimintatavat ja kysymysluettelot vaikuttivat siihen, mitä lapset ottivat esille todistuksissaan. Edelleen se, että aikuiset jäivät kuuntelemaan sekä kyselivät toistuvasti lasten Blåkulla-kokemuksista, muokkasi kertomuksista aikaisempaa runsaampia, yhdenmukaisempia ja yksityiskohtaisempia. Nähdäkseni aikaisemmat tutkijat (Ankarloo, Sörlin) ovat kuitenkin ylikorostaneet komissioiden vaikutusta. Komissiot eivät pystyneet täysin sanelemaan lapsille, mistä näiden kuului kertoa eivätkä ne myöskään pystyneet poistamaan lasten kertomuksista sellaisia elementtejä, joita ne pitivät väärinä. Toisaalta komissiot eivät myöskään hakeneet istunnoissaan omaa totuuttaan, vaan ne olivat kiinnostuneet nimenomaan lasten kertomasta. Niinpä niiden painostus kohdistui selvimmin noituudesta syytettyihin ja vastahakoisiin lapsitodistajiin.

Vaikka ottaisiikin huomioon komission kysymysluetteloista tulleen avun, lasten kyky yhdistää hyvin erilaisia elementtejä omiin kertomuksiinsa hämmästyttää. Tässä artikkelissa esitetyssä lyhyessä katsauksessa tuotiin esille joitakin myyttisiin aineksiin ja kertomusperinteeseen liittyneitä seikkoja, joiden lisäksi lapset punoivat kertomuksiinsa elementtejä saarnateksteistä, erilaisista kuva-aineistoista, yhteisössä vallitsevista noituusepäilyistä sekä toisilta paikkakunnilta tulevista uutisista. Näitä kertomuksia lapset sitten kehittivät omissa toveripiireissään. Samaa noitaa koskevat epäilykset ja kertomukset yhdistivät lapset ryhmiksi. Tarinankerronnan ”säännöt” muodostuivat jokseenkin vapaasti kerrontatilanteessa. Säännöt olivat joustavia ja mahdollistivat hyvinkin erilaisten ainesten liittämisen toisiinsa. Toisinaan yhdistelytyö tuotti sellaista kertomusta, joka poikkesi vakiintuneista käsityksistä ja meni aikuisten korvissa ”väärin”. Toisia lapsia häiritsevät sääntöjen ylitykset johtivat korjauksiin, joissa toinen lapsi kertoi, miten asiat ”oikeasti” olivat. Korjaajana toimi yleen-

sä sellainen lapsi, jonka sanalle toiset lapset ja aikuiset antoivat enemmän painoa. Gävlessä tuo asema perustui joko lahjaan nähdä enemmän kuin toiset lapset tai synnintunnon aiheuttamiin ilmiäntoihin. On myös huomattava, että nämä kerronnan säännöt toimivat myös komission edessä.

Voidaan jopa sanoa, että Blåkulla-matkoista kyselevä komissio astui mukaan lasten ”leikkiin”, jossa siitä tuli yksi kertomusten kehittelijä. Kertomusten kehittäminen oli kuitenkin ensi sijassa lasten välistä toimintaa. Lapset valitsivat, mitä aikuisten tarjoamia elementtejä tai keitä henkilöitä he kertomuksiinsa hyväksyivät – ja sen he tekivät hyvinkin itsenäisesti. Tämä tuli selvimmän esille vanhan Karin-piian tapauksessa, jonka oikeaoppinen kertomus ei lapsille kelvannut. Itsenäisyydestä kertoo myös Sigrid Bruden tapa rakentaa periaatteessa epäsuotuisista aineksista kertomus, joka koitui hänen omaksi pelastukseksi.

Aikuiset ottivat lasten kertoman tosissaan, koska samankaltaisia kertomuksia kertovia lapsia oli niin runsaasti. Toisaalta lasten kertomukset kävivät hyvin yksin aikuisten omien pelkojen kanssa. Noituusjuttujen yhteydessä esiin tulevat pelot liittyivät hedelmällisyyteen (kotieläinten ja perheenjäsenten terveys), kotiaskeleisiin (kirnuaminen, leipominen, oluen valmistaminen) ja jatkuvuuteen (lasten terveys). Maailmankuvassa, jossa ylikuonnollinen ja tuonpuoleisen vaikutus olivat mahdollisia realiteetteja, oli tilaa myös noitien toiminnalle. Lasten kertomusten väliset ristiriidat tai omituiset kuvaukset esimerkiksi enkeleistä eivät häirinneet, sillä aikuistenkin käsitykset tuonpuoleisesta koostuivat eri-ikäisestä ja ristiriitaisesta aineksesta. Lisäksi vaikutti myös käsitys lasten viattomuudesta, joka teki heistä yhtäältä puolustuskyvyttömiä pahan houkutusiksi vastaan. Toisaalta viattomuus oli myös tae lasten kertoman todenmukaisuudesta.

Loppuviitteet:

[1] Artikkelin aikaisempaa versiota on kommentoitu professori Petri Karosen johtamassa Pöytälaatikosta maailmalle -työryhmässä. Kiitän läsnä olleita palautteesta.

[2] Johannes Rudbeckiuksen toimesta kuningas perusti 1629/30 kaksi valtakunnan antikvaarin virkaa, joista toiseen nimitettiin Rudbeckiuksen vävy Johan Axehjelm. Antikviteetti- eli muinaismuistokollegio perustettiin vuonna 1666 valtaneuvoksen ja Uppsalan yliopiston kanslerin Magnus De la Gardien toimesta. Kollegion oli tarkoitus olla Uppsalan yliopiston kiinteästi linkitetty oppineiden akatemia. Tuolloin jo puolisokeaksi mainitun Axehjelmin lisäksi kollegioon kuuluivat professorit Johannes Loccenius, Johannes Schefferus, Olof Verelius, Magnus Celsius ja Claes Arrhenius (Örnghjelm) sekä sihteerinä toiminut Johan Hadorph. Kollegion jäsenille oli määritelty seuraavat erikoisalut: gööttiläinen kieli, ruotsalainen muinaishistoria, laki- ja kirkkohistoria, riimukivet, pakanalliset ja kristilliset ”hautaukset”, aatelin genealogia, kaupunkihistoria sekä vanhat linnat ja varustukset. Lindroth 1997 [1975], 244–245, 320–327.

[3] Kysymys oli vuosille 1723–1729 ajoittuvasta, lähinnä 6–16-vuotiaita lapsia koskevasta tapahtumasarjasta. Lasten kerrottiin laittaneen vanhempien vuoteisiin ”paholaispulveria”, joka koostui lasinsirpaleista, hampaiden ja luiden kappaleista, pähkinänkuorista, hiuksista ja muusta saastasta. Sen tarkoituksena oli aiheuttaa vanhemmille kipua, sairauksia, impotenssia ja hedelmättömyyttä. Joukkioissa liikkuaan lapset tekivät veriveljeysriittejä viiltämällä toisiaan sormiin. Noitien sapatissa ja kaupungin syrjäisemmissä osissa lapset syyllistyivät ”säädyttömyyksiin”: He laskivat housujaan alas ja nostivat paitojaan ylös ja ”suutelivat toistensa häpeällisiä paikkoja”. Eräät tytöt kertoivat myös paholaisen kutitelleen heidän alapäänsä. Muutamat vanhemmat kertoivat löytäneensä signa pollutionis poikiensa paidanhelmoista. Sapatissa myös väärinkäytettiin öylätettä. Lisäksi lapset viiltelivät ja vahingoittivat

toisiaan muuttaessaan uskonnollisia mysteereitä fyysisiksi kokemuksi. Esimerkiksi pitkänäperjantaina eräälle pikkutyölle oli viilletty veitsellä kylkeen Neitsyt Marian seitsemän surun haavaa. Aikuiset käyttivät näihin ryhmään mukaan joutumisesta nimitystä ”viettely”. Sitä pidettiin niin vakavana uhkana, että raati eristi parikymmentä lasta selleihin näiden omien vanhempien pyynnöstä. Osan vankeus kesti jopa kuusi vuotta.

Lähteet

Riksarkivet (RA), Tukholma

Skokloster Samlingen, första delen:

KNC: Miscellanea in manuscript, Manuscript in folio 100, tom 7: Tings Rättens så wäl som Kongl: Commissorial Rättens Ransakningar angående Truldoms wäsendet Wäster-Norland, hållne Åhren 1673 och 1674: 13. Kongl. Commissorial Rättens Ransakning hållen i Gefle Stad den 6. febr. 1675.

Svea hovrätts arkiv

GRR: Gävle rådstuvurätt, renoverade dombok 1674–1675.

VHR: Valbo häradsting, renoverade dombok 1673.

Äldre kommissieér 187

KSC: Kommissorial rätt i Stockholm ang. Trolldomsväsendet 1676, vol 5: Akt om Fontelii hust-ro 1–2.

Kirjallisuus

Ankarloo, Bengt 1984. Trolldomsprocesserna i Sverige. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 2003 [1966]. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Burke, Peter 1989. The Renaissance Dialogue. *Renaissance Studies* 3 (1), 1–12.

Burke, Peter 1994. The Historical Anthropology of Early Modern Italy. *Essays on Perception and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.

Clark, Stuart 2001. Introduction. Teoksessa Clark, Stuart (toim.), *Languages of Witchcraft: Narrative, Ideology and Meaning in Early Modern Culture*. New York: St. Martin's Press, 1–18.

Eilola, Jari 2003a. ”Cuca tiesi cugin mielen? Kengä kenengä sydämen?” Maine ja luotettavuus uuden ajan alun pikkukaupungeissa. Teoksessa Eilola, Jari (toim.), *Sietämättömät ja täydellinen maailma: Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*. Jyväskylä: Kopijyvä.

Eilola, Jari 2003b. Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Englund, Peter 1993 [1991]. *Förflutenhetens landskap: Historiska essäer*. Stockholm: Atlantis.

Heywood, Colin 2001. *A History of Childhood*. Cambridge: Polity.

Hurtig, Johanna 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Riitta (toim.), *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 2000 [1997]. *Kouluikäisen lapsen maailma*. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.

Karonen, Petri 1998. A Life for Life Versus Christian Reconciliation. Violence and the Process of Civilization in Towns of the kingdom of Sweden during the Years 1540–1700. Teoksessa Lappalainen, Mirikka (toim.), *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic Area*. Helsinki: Academy of Finland, 129–195.

- Karonen, Petri 2004. Patruunat ja poliitikot: Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkee, Simo 1998. Kertokaa lisää jumalasuhteestanne. Psykoanalyttisia näkökulmia uskontoon. Teoksessa Ketola, Kimmo (ym.): Näköaloja uskontoon. Uskontotieteen ajankohtaisia suuntauksia. Helsinki: Yliopistopaino, 58–95.
- Kryk-Kastovsky, Barbara 2006. Historical Courtroom Discourse: Introduction. *Journal of Historical Pragmatics* 7 (2), 163–179.
- Lennersand, Marie 1999. Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lennersand, Marie 2006. Rättvik. Teoksessa Marie Lennersand & Linda Oja, *Livet går vidare. Älvdalen och Rättvik efter de stora häxprocesserna 1668–1671*. Hedemora – Möklinta: Gidlunds förlag, 375–596.
- Lennersand, Marie & Oja, Linda 2001. Vitnande visionärer. Guds och Djävulens redskap i Dalarnas häxprocesser. Teoksessa Sanders, Hanne (toim.), *Mellem Gud og Djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500–1800*. København: Nordisk Ministerråd, 177–202.
- Lidman, Satu 2009. Pikku Bärble opettajan kammarissa. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 1600-luvun alun Münchenissä. Teoksessa Eilola, Jari (toim.), *Makaaberin historia. Käsitteitä kuolemasta ja kehosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137–184.
- Liliequist, Jonas 1992. Brott, synd och straff. Tidlagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet. Umeå: Umeå universitet.
- Lindroth, Sven 1997 [1975]. *Svensk lärdömshistoria II: Stormaktstiden*. Stockholm: Norstedts.
- Lipponen, Lasse 1999. Kertomus kulttuurisesti suuntautuneen psykologian ydinmetaforana. Teoksessa Ihanus, Juhani (toim.), *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 49–74.
- Martin, Satu 2004. Satu elämän kosketuspintaan – lapsen ja aikuisen kertomaa. Teoksessa Sava, Inkeri & Vesänen-Laukkanen, Virpi (toim.), *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 77–106.
- Matikainen, Olli 1997. Inhottava kulkutauti vai löysiä puheita? Yksilö, yhteisö ja sodomioi-keudenkäynnit 1600-luvun Suomessa. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet*. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Nilsson, Sven A. 1990. *De stora krigets tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Ochs, Elinor & Capps, Lisa 1996. Narrating the Self. *Annual Review of Anthropology* 25, 19–44.
- Portelli, Alessandro 1992. *The Death of Luigi Trastulli. Form and Meaning in Oral History*. New York: State University of New York Press.
- Purkiss, Diane 1996. *The Witch in History: Early Modern and Twentieth-Century Representations*. London: Routledge.
- Purkiss, Diane 2001. Sounds of Silence: Fairies and Incest in Scottish Witchcraft Stories. Teoksessa Clark, Stuart (toim.), *Languages of Witchcraft: Narrative, Ideology and Meaning in Early Modern Culture*. New York: St. Martin's Press, 81–98.
- Revel, Jacques 2001 [1985]. Kohteliaisuus ja hyvät tavat. Teoksessa Ariès, Philippe, Duby, Georges & Chartier, Roger (toim.), *Omassa huoneessa. Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen*. Helsinki: Nemo, 23–85.
- Roper, Lyndal 1997. *Oedipus and the Devil: Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe*. London – New York: Routledge.
- Roper, Lyndal 2006. *Witch Craze: Terror and Fantasy in Baroque Germany*. London: Yale University Press.

- Rushton, Peter 2001. Texts of Authority: Witchcraft Accusations and the Demonstration of Truth in Early Modern England. Teoksessa Clark, Stuart (toim.), Languages of Witchcraft: Narrative, Ideology and Meaning in Early Modern Culture. New York: St. Martin's Press, 21–39.
- Salmivalli, Christina 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sandin, Bengt 1986. Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850. Lund: Arkiv.
- Schön, Ebbe 1998. Svensk folktro A–Ö: Hur vi tänkt, trott och trollat. Stockholm: Prisma.
- Sörlin, Per 1997. The Blåkulla Story: Absurdity and Rationality. Arv – Nordic Yearbook of Folklore 53, 131–152.
- Terr, Leonore 1997 [1994]. Suden lapset. Lukitut muistot. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Valk, Ülo 1997 [1994]. Perkele: Johdatus demonologiaan. Tampere: Vastapaino.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1997. Menneisyyden ihmisen todellinen unimaailma. Unet ja persoonallisuus historiassa. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki (toim.), Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2003. Lapsuuden ja puolikasvuisuuden kynnyksillä. Teoksessa Ahonen, Kalevi; Karonen, Petri; Nummela, Ilkka; Ojala, Jari ja Vilkuna, Kustaa H. J. (toim.), Toivon historia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Willis, Deborah 1995. Malevolent Nurture: Witch-hunting and Maternal Power in Early Modern England. Ithaca: Cornell University Press.
- Winnicott, D. W. 2005 [1971]. Playing and Reality. London – New York: Routledge.
- Östling, Per-Anders 2002. Blåkulla, magi och trolldomsprocesser. En folkloristisk studie av folkliga föreställningar och av trolldomsprocesserna inom Svea Hovrätts jurisdiktion 1597–1720. Uppsala: Uppsala universitet.

Jari Eilola on mentaliteettien historian dosentti Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.